РЕВИЗОР

Николай Гоголь

ТОШКЕНТ
«АДАБИЁТ УЧҚУНЛАРИ»
2018

Башаранг қийшиқ бўлса,
Ойнадан ўпкаланма.
(Халқ мақоли)

ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР

Антон Антонович Сквозник-Дмухановский, шаҳар ҳокими.

Анна Андреевна, унинг хотини.

Марья Антоновна, қизи.

Лука Лукич Хлопов, мактаблар нозири.

Унинг хотини

Аммос Фёдорович Ляпкин-Тяпкин, судья.

Артёмий Филиппович Земляника, Худойихоналар мутасаддиси.

Иван Кузьмич Шпекин, почта мудири.

Пётр Иванович Добчинский, Пётр Иванович Бобчинский — шаҳар помешчиклари.

Иван Александрович Хлестаков, петербурглик чиновник.

Осип, унинг хизматкори.

Христиан Иванович Гибнер, уезд доктори.

Фёдор Андреевич Люлюков, Иван Лазаревич Растаковский — шаҳарнинг мўътабар кишилари, истеъфога чиққан чиновниклар.

Степан Иванович Коробкин
Степан Ильич Уховёртов, даҳа пристави.
Свистунов
Пуговицин миршаб.
Держиморда миршаб.
Абдуллин, савдогар.
Февронья Петровна Пошлепкина, чилангар хотини
Унтер-офицер хотини.
Мишка, ҳокимнинг хизматкори.
Трактир хизматкори.
Меҳмонлар, савдогарлар, мешчанлар ва арзга келган одамлар.

ХАРАКТЕРЛАР ВА КИЙИМЛАР

Жаноб актёрларга изоҳ ва уқтиришлар.

Ҳоким, ҳукумат хизматида қариган, ўзича хийла ақлли одам. Порахўр бўлса ҳам ўзини жуда улуғвор тутади; анчагина сипо, ҳатто бир қадар насиҳатгўй; қаттиқ ҳам гапирмайди, секин ҳам, кўп ҳам гапирмайди, оз ҳам. У ҳар бир сўзни салмоқлаб гапиради. Афт-ангори паст амалдан бошлаб катта амалга етгунча кўп машаққат тортган кишиларники сингари дағал. Тўқим табиат одамлар сингари ваҳимага тушиши ҳам, хурсанд бўлиши ҳам, пасткаш бўлиши ҳам, такаббур бўлиши ҳам осон. Доим петлиқали мундир, шпор тақилган ва қўнжи узун этик кийиб юради. Сочи қирдилган, оқ тушган.

Анна Андреевна, унинг хотини, сатанг, ҳали ёши қайтмаган. Қисман роман ва альбом ўқиб тарбия топган бўлса, қисман уйда рўзғор икир-чи-

кири ва хизматкор қизлар доирасида тарбия топган. Ўзига керак ва нокерак ҳар қанақа нарсага қизиқадиган, мақтанчоқ. Баъзида унинг танбеҳларига жавоб бера олмагани учунгина эридан устун келиб қўяди, лекин бу фақат майда-чуйда ишларда, эрига танбеҳ қилиш ва уни калака этиш доирасидан чиқмайди. Пьесадаги воқеа давомида тўрт хил кийимда кўринади.

Хлестаков, йигирма уч ёшларда, ориқ, жиккак бир йигит, тентакроқ ва калласи пуч одамлардан. Айтадиган гапини ҳам, қиладиган ишини ҳам мулоҳаза қилмайди, бирон фикрга диққатини жалб қилишдан ожиз. Сўзлари палапартиш, гаплари томдан тараша тушгандай. Бу ролни бажарувчи киши қанчалик самимият ва соддалик кўрсатса, шунча яхши. Кийими модага мувофиқ.

Осип, ёши қайтиброқ қолган оддий хизматкор. Гаплари жиддий, бир оз ерга қараб гапиради; насиҳатгўй, хўжайинига қиладиган насиҳатини ўзига айтиб ўтиришни яхши кўради. У ҳамма вақт бир зайлда гапиради, хўжайинига унча-мунча гап қайтаради ва ҳатто тўнглик қилади: хўжайинидан кўра ақллироқ бўлгани учун зийракроқ, лекин кўп гапиришни ҳушламайди; индамас, айёр. Костюми кул ранг ёки кўк нимдош сюртук.

Бобчинский билан Добчинский, иккови ҳам лакана, керак бўлса бўлмаса ҳар нарсани билишга қизиқадиган; иккови бир-бирига ниҳоятда ўхшаган, бир оз қорин солган, иккови ҳам бидирлаб гапиради, гапирганда фикрини кўпроқ имо-ишора билан англатади. Добчинский Бобчинскийга қараганда салгина новчароқ ва сипороқ, лекин Бобчинский Добчинскийга кўра суррoқ ва жонсарак.

Ляпкин-Тяпкин, судья, умрида беш ё олтита китоб ўқиган, шунинг учун бир озгина фикри

очиқроқ. Ҳар бир ҳодисага тахминан маъно беришни яхши кўради ва ҳар бир сўзига аҳамият беради. Буни ўйнайдиган киши ҳамма вақт юзида улуғворлик кўрсатишга тиришмоғи керак. Овози йўғон, сўзни хириллаброқ, чўзиброқ гапиради.

Земляника, Худойихоналар мутасаддиси, жуда семиз ва қўпол, лекин доғули ва писмиқ киши, лаганбардор ва жонсарак.

Почта мудири, содда ва гўл одам.

Бошқа роллар айрим изоҳ талаб қилмайди. Бундай одамларнинг нусхалари ҳамма вақт кўз олдимизда.

Жаноб актёрлар айниқса сўнгги кўринишга эътибор қилмоқлари лозим. Энг сўнг айтилган сўз ҳаммага бирдан ва жуда қаттиқ таъсир қилиши керак. Бутун гуруҳ вазиятини бир дамда ўзгартиришни, хотинларнинг ҳайронлик нидолари гўё бир оғиздан чиққандай бўлиши керак. Бу уқтиришларга эътибор қилинмаса ўйиннинг таъсири йўқолади.

БИРИНЧИ ПАРДА

ҲОКИМНИНГ ҲОВЛИСИДА БИР БЎЛМА

I МАЖЛИС

Ҳоким, Худойихоналар мутасаддиси, мактаблар нозири, судья, пристав, доктор, икки миршаб.

Ҳоким. Сизларни чақиртиришдан мурод, жаноблар, кўп совуқ бир хабарни эшиттириб қўйиш: бизнинг томонга ревизор келяпти.

Аммос Фёдорович. Ревизор?

Артёмий Филиппович. Ревизор?

Ҳоким. Ҳа, Петербургдан, яширин ном, яна махфий топшириқ билан келяпти.

Аммос Фёдорович. Ана холос!

Артёмий Филиппович. Бир ками шу эди.

Лука Лукич. Субҳонолло, тағин махфий топшириқ билан-а!

Ҳоким. Ўзимга ҳам худди аён бўлгандай эди: шу бугун кечаси билан тушимга иккита ғалати каламуш кириб чиқди. Бунақа каламушни сира кўрган эмасман: қоп-қора, каттакон! Келиб искаб-искаб яна қочиб кетди. Андрей Иванович Чмихов менга хат ёзибди. Уни сиз танийсиз, Артёмий Филиппович. Хатда мана бундай дебди: «Муҳтарам

дўстим ва қадрдоним...» *(ичида ўқийди)* «...сени хабардор қилиб қўяй». Ҳа, мана: «Шуни ҳам маълум қилиб қўяйки, губерниямизни *(бармоғи билан таъкидлаб)*, айниқса бизнинг уездимизни текширгани алланечук бир чиновник махфий топшириқ билан келган эмиш. У чиновник эканлигини яшириб, ўзини фуқаро кўрсатиб юрган бўлса ҳам мен буни тайинлик одамлардан билдим. Бошқалар қатори сенда ҳам баъзи қусурлар бор, эсинг жойида бўлгани учун қўлга кирган нарсани қўлдан чиқариб юборишни ҳушламайсан, шунинг учун...» *(ўқишдан тўхтайди)*. Хайр, бу ерда бегона одам йўқ... «Шунинг учун ҳушёр бўлмоғингни маслаҳат кўраман, сабабки, у тўсатдан келиб қолиши мумкин, балки аллақачон келиб ўзини фуқаро кўрсатиб, текшириб ҳам юргандир... кеча мен... Хайр, бу ёғи оилавий ишларга тааллуқли гаплар; «Ҳамширамиз Анна Кириловна эрлари билан ташриф буюрдилар. Иван Кирилович жуда семириб кетибдилар, нуқул скрипка чаладилар...» ҳоказо ва ҳоказо! Мана, аҳволни кўрдиларингми?

Аммос Фёдорович. Ҳа, аҳвол... Чатоқ! Чатоқ! Тагида бир гап бор?

Лука Лукич. Нега бундоқ бўпти экан-а, Антон Антонович, нега ревизор келади?

Ҳоким *(уф тортиб)*. Нега бўлар эди! Пешана-да, пешана! *(Уф тортиб)*. Шукур, шу вақтгача бошқа шаҳарларга бориб юрар эди, энди навбат бизга келибди.

Аммос Фёдорович. Менинг фаҳмимча, Антон Антонович, бунинг тагида нозик ва зўр бир сиёсат бор. Бунинг маъноси шуки Россия... ҳм... Россиянинг бирон мамлакат билан урушмоқ муддаоси бўлса керак. Ана шунинг учун вазирлик чиновник

юбориб, бу ерларда бирон хиёнат йўқмикан деб разм сола ётибди.

Ҳоким. Ўхў, ваҳимангизни қаранг-а! Тағин эслик одам эмиш бу киши! Уезд шаҳрида хиёнат бўлар эмиш! Нима, чегарага яқин шаҳармиди бу? Бу ердан уч йил от чопсанг ҳам бирон мамлакатга чиқмайсан киши.

Аммос Фёдорович. Йўқ, мен сизга айтсам, сиз ҳалигидай... йўқ, сизлар... а... Катталар чуқур ўйлаб: чегарадан узоқ бўлса ҳам олдини олиб қўяйлик дейди-да.

Ҳоким. Олдини оладими, олмайдими, иш қилиб жаноблар, мен айтдим қўйдим: ҳушёр бўлинглар. Мен ўзимга тегишли бўлган баъзи бир амр-фармонларни қилдим, сизларга ҳам маслаҳат шу! Хусусан сизга, Артёмий Филиппович! Келадиган чиновник бу ерга тушса, сизга қарашли Худойихоналарни албатта текширади, шунинг учун орқа-олдингизни йиғиштириб туринг; касаллар киядиган қалпоқлар тоза бўлсин, ундан кейин, гўлахига ўхшаб юришмасин унақа.

Артёмий Филиппович. Бу-ку, ҳеч гап эмас-а, тоза қалпоқ кийдирсак кийдиравերамиз.

Ҳоким. Шундай бўлсин. Кейин ҳар бир караватга латинчами ё бўлак бирон тилдами ёзувлар осиб қўйилсин. Буни сиз биласиз, Христиан Иванович, – қандай касал, ким ўзи, качон ва қайси куни касал бўлган... Касалларингиз жуда ўткир тамаки чекишади, бу яхши эмас. Кирсанг чучкиравериб эсинг кетади. Касаллар озроқ бўлса яна яхши; бўлмаса яхши қаралмас экан, доктор нобоп экан дейди.

Артёмий Филиппович. Ўх-ҳў, Христиан Иванович икковимиз даволаш хусусида бошқача йўл

тутганмиз: ҳамма гап мижозда, шунинг учун қимматбаҳо дорилар ишлатиб ўтирмаймиз. Одамзод деган ўзи жўн нарса бўлади: ўладиган бўлса бари бир ўлади, тузаладиган бўлса бари бир тузалади. У ёғини суриштирсангиз Христиан Ивановичнинг касаллар билан англашуви ҳам қийин: бир оғиз ҳам русча сўзни билмайди.

Христиан Иванович қисман «и»га, қисман «е»га ўхшаб кетадиган овоз чиқаради.

Ҳоким. Сиз ҳам Аммос Фёдорович, маҳкамангизга қаранг. Арз билан келган одамлар ўтирадиган йўлагингизда қоровуллар ғоз асраб жўжа очиришибди, жўжалар оёқ остида ўралашгани ўралашган. Майли-ку, ҳар ким ҳам уй-рўзғор ғамини еса отасига раҳмат, нега қоровуллар ҳам рўзғор ғамини емас экан? Лекин бунақа жойда асраш яхши эмас... Мен бурунроқ ҳам шуни сизга айтаман деб юрар эдим-у, нима бўлиб эсимдан чиқар эди.

Аммос Фёдорович. Мен шу бугуноқ ҳаммасини ошхонага олдираман. Майлингиз бўлса, бизникига тушликка марҳамат қилинг.

Ҳоким. Бундан ташқари, маҳкаманинг ичига кир-чир ёйилиши, ҳужжатлар турган жавон устида сопқон осилиб туриши ҳам дуруст эмас. Биламан, сиз овни яхши кўрасиз, аммо ҳар қалай, ревизор ўтиб кетгунча шуни олиб қўйинг. Ўтиб кетгандан кейин яна осиб қўяверасиз. Заседателингиз ҳам... ўзи-ку кўп билимдон киши, аммо олдига борсангиз шундай бир ис анқиб турадики, худди ҳозир вино заводидан чиқибди дейсиз, бу ҳам яхши эмас. Мен буни сизга аллақачон айтаман деб юрган эдим-у, нимагадир алақсиб эсимдан чиқибди. Агар, ўзи айтгандай ҳақиқатан бу ис туғма ис

бўлса, йўқотишнинг иложи бор: пиёзми, саримсоқ пиёзми ё бошқа бирон нарса есин. Христиан Иванович ҳам бирон дори-дармон қилар.

Христиан Иванович «и» – «е» га ўхшаган товуш чиқаради.

Аммос Фёдорович. Йўқ, бу исни йўқотиб бўлмайди: ўзининг айтишига қараганда болалигида онаси бир оз лат едирган экан, ўшандан буён ундан жиндай ароқ ҳиди келиб турар эмиш.

Ҳоким. Мен айтдим, қўйдим-да, сизнинг қандай амр-фармон қилишингиз лозим эканлиги, Андрей Иванович хатда «қусурлар» деган нарсалар нималиги тўғрисида ҳеч нарса деёлмайман. Ғалати гапда, гуноҳдан пок одам бор эканми? Худонинг ўзи бандасини шунақа қилиб яратган. Волтерианларнинг бунга қарши шаккоклик қилишлари беҳуда.

Аммос Фёдорович. «Қусур» деганини сиз нима деб ўйлайеиз, Антон Антонович? Қусурда ҳам қусур бор. Мен пора олишимни ҳеч кимдан яширмайман, аммо қанақа. пора? Мен порага исковуч итнинг боласини оламан. Бу тамоман бошқа гап.

Ҳоким. Кучук оласизми, бошқами, бари бир – ҳаммаси ҳам пора-да.

Аммос Фёдорович. Йўғ-е, Антон Антонович, мана, масалан, бировнинг пўстини 500 сўм бўлса, яна бунинг устига хотинига ипак рўмол...

Ҳоким. Хўш, нима бўлибди, порага кучук олар экансиз? Худога ишонмаганингиз-чи? Бир умр бутхонага бормайсиз. Мен, ҳар қалай, динга маҳкамман. Ҳар якшанба куни бутхонага боришни тарк қилмайман. Сиз бўлсангиз... Э, биламан мен сизни: дунёнинг яратилиши тўғрисида гапиргудай бўлсангиз, кишининг тепа сочи тикка бўлиб кетади.

Аммос Фёдорович. Ахир мен буни ўзим, ўз ақлим билан топдим.

Ҳоким. Жуда ақлли бўлиш, баъзида, буткул ақлсиз бўлишдан ҳам ёмонроқ бўлади. Уезд суди хусусида мен шунчаки айтдим-да, бўлмаса у ерга, тўғрисини айтганда, ким кирар эди: бу шундай маҳкамаки, Худойи таолонинг ўзи ҳамиша паноҳида сақлайди. Аммо сиз, Лука Лукич, мактаблар нозири бўлганингиз учун хусусан муаллимларга эътибор қилишингиз керак бўлади. Булар, албатта, ўзлари билимдон одамлар, ҳар хил мактабларда таълим олган кишилар, аммо илм аҳлларига муносиб бўлмаган ғалати қилиқлари бор. Шулардан биттаси, масалан, ҳалиги... бор-ку, бети катта... Оти нима эди ҳали... шу кафедрага кирганда албатта афтини мана бундай қилади *(юзини буриштириб кўрсатади)*, кейин бўйинбоғининг остидан қўлини чиқариб соқолини силайди. Албатта, шогирдларига афтини шунақа буриштирса-ку ҳеч бокиси йўғ-а, эҳтимол шундай қилиши лозимдир, унисини билмайман, аммо ўзингиз ўйлаб кўринг, четдан келган одамга шундай қилса яхшими? Жаноб ревизор ё бошқа биров буни ўзига олиши мумкин. Ким билади, оқибати нима бўлади.

Лука Лукич. Нима қилсам экан энди бу одамни? Унга кўп айтдим. Буни айтмайсизми: яқинда мактабга оқсоқолимиз кирган эдилар, шу кишига афтини шунақаям бадбашара қилдики, умрим бино бўлиб бундай башарани кўрганим йўқ. Унинг кўнглида, албатта, ҳеч ғарази йўқдир. Аммо менга гап тегди: болаларга нима учун эркин фикрлар талқин этилади, дедилар.

Ҳоким. Тарих муаллими хусусида ҳам сизга айтиб қўйишим керак: у ўзи-ку мияли одам-а, аф-

тидан кўриниб турибди, маълумотни ҳам жуда кўп йиққан, аммо дарс бериб турганида шунақа ҳам қизишиб кетадини, ўзини: йўқотиб қўяди. Мен бир кириб дарсига қулоқ солган эдим: осурийлар билан бобийлар тўғрисида гапирганида, хайр, тузук эди, аммо Искандар Зулқарнайнга ўтганда шундай бўлдики, нимасини айтасиз. Азбаройи Худо, ўт тушдими дебман! Югуриб бориб стулни олса-ю, қулочкашлаб ерга урса бўладими? Ҳа, тузук, Искандар Зулқарнайн қаҳрамон ўтган экан, стул синдиришнинг нима кераги бор? Ҳазинага зарар.

Лука Лукич. Рост, ўзи бир оз тезроқ. Мен буни ўзига кўп айтганман... «Нима десангиз денг, аммо мен илм йўлида «жонимни ҳам аямайман» дейди.

Ҳоким. Такдири азалнинг тушуниб бўлмайдиган қонуни шундай: мияли одам ё пиёниста бўлади ёки афтини мана шунақа буриштиради.

Лука Лукич. Худо ҳеч бандасига илм хизматида бўлишни насиб қилмасин! Жонингни ҳовучлаб турасан: ҳар ким аралашади, ҳар ким ўзини доно қилиб кўрсатгиси келади.

Ҳоким. Шугина бўлса-ку майли-а! Мана бу махфий ревизорни айтинг. Тўсатдан келиб «Хўш, сизлар шу ердамисизлар, қўзичоқларим! Қани, бу шаҳарнинг судьяси ким бўлади? Ляпкин-Тяпкинми? Қани ўша Ляпкин-Тяпкинни бу ёққа айтиб келинг-чи? Худойихоналар мутасаддиси ким бўлади? Земляниками? Қани бу ёққа айтиб келинг-чи» деб колса, мана бу ёмон!

II МАЖЛИС

Ҳалигилар ва почта мудири.

Почта мудири. Нима гап ўзи, жаноблар, қанақа чиновник келаётган эмиш?

Ҳоким. Ҳали эшитганингиз йўқми?

Почта мудири. Пётр Иванович Бобчинскийдан эшитдим. У киши ҳозиргина почтахонага келиб кетган эдилар.

Ҳоким. Қани, хўш? Буни нима деб ўйлайсиз?

Почта мудири. Нима деб ўйлар эдим? Турклар билан уруш бўлади.

Аммос Фёдорович. Фикримиз бир жойдан чиқди. Мен ҳам худди шундай деб ўйлаган эдим.

Ҳоким. Икковларинг ҳам номаъқул айтибсизлар!

Почта мудири. Йўқ, шунақага ўхшаб қолди, турклар билан уруш бўлади, ҳар балони бошлаган франқузлар.

Ҳоким. Турклар билан қанақа уруш бўлади? Туркларга эмас, бизга ёмон бўлади, бизга. Бу турган гап. Менга хат келди.

Почта мудири. Ундай бўлса турклар билан уруш бўлмайди.

Ҳоким. Хўш, қани, сиз нима дейсиз, Иван Кузьмич?

Почта мудири. Мен нима дер эдим? Ўзингиз нима дейсиз, Антон Антонович?

Ҳоким. Нима дер эдим? Қўрқадиган ерим йўқ, аммо ҳалигидай, бир оз... савдогарлар билан қора халқ мени ташвишга солиб турибди. Мен уларга юк тушган эмишман. Мен битта-яримтадан пора олган бўлсам ҳам, азбаройи Худо, бирон ғараз билан олган эмасман, менинг устимдан шу *(уни қўлтиқлаб четга олиб чиқади)*, шу, менинг устимдан

бирон чақув бўлдими деб ўйлайман-да. Ўйланг ахир, нега бўлмаса бизнинг шаҳарга ревизор келади? Менга қаранг, Иван Кузьмич, ҳаммамизга ҳам нафи тегадиган бир иш қилсангиз қалай бўлар экан: почтахонангизга келадиган, кетадиган ҳамма хатларни, ҳалигидай, оз-моз очиб кўрсангиз: шикоят ё бошқа бирон гап чиқиб қолмасмикан. Ҳеч гап бўлмаса яна бекитиб қўяверасиз, ҳатто шундай, очиқлигича юбораверсангиз ҳам бўлаверади, ҳеч бокиси йўқ.

Почта мудири. Биламан, биламан... Буни менга ўргатманг. Эҳтиёткорликдангина эмас, кўпроқ янги гапларга қизиққанимдан ўзим ҳам хатларни очиб кўриб тураман: оламда қандай янги гаплар борлигини билишни ўлардай яхши кўраман. Мен сизга айтсам, бировнинг хатини очиб ўқиш жуда ғалати бўлади-да... Баъзи бир хатларда ҳар хил ажойиб воқеаларни шундай ёзадики, ўқиб ҳузур қиласиз... Турган-битгани ҳикмат... «Московские Ведомости»ни ўқиб ҳам бунчалик миянгиз тўлмайди.

Ҳоким. Хўш, менга қаранг, ўша хатларда Петербургдан келадиган чиновник тўғрисида ҳеч гап йўқми?

Почта мудири. Йўқ, петербурглик чиновник хусусида ҳеч гап йўқ. Аммо Кострома, Саратов чиновниклари тўғрисида гап кўп. Аттанг, бу хатларни ўқимайсиз-да, шундай ғалати жойлари борки... Мана, яқинда бир поручикнинг ўртоғига ёзган хатини ўқидим; бални шундай боплаб тасвирлабдики, бай, бай... «Азиз дўстим, – дебди, – менинг ҳаётим ҳузур-ҳаловатда ўтаётибди: нозанинлар кўп...» Шундай ёзибдики, асти қўйинг. Хатни атайин олиб қолдим. Ўқиб берайми?

Ҳоким. Ҳозир бунинг мавриди эмас, қулоққа кирмайди. Барака топинг, Иван Кузьмич, шундай

қилинг: агар бирон шикоят ёки маълумот учраб қолса, ҳеч қандай мулоҳазага бориб ўтирмасдан, дарров олиб қўйинг.

Почта мудири. Жоним билан.

Аммос Фёдорович. Эҳтиёт бўлинг, бир кун эмас, бир кун балога қоласиз.

Почта мудири. Худо сақласин.

Ҳоким. Йўқ, йўқ, ҳеч. Овоза бўладиган бир иш қилсангиз экан, ўзаро бўладиган нарса-да.

Аммос Фёдорович. Ҳа... кўп бемаъни иш бўлди! Мен, ростини айтсам, сизни бир кучук билан хурсанд қилай деб келган эдим! Ана у ўзингиз билган кучукнинг ҳамшираси эди. Чептович билан Варховинскийнинг судлашиб юрганидан хабарингиз бор-ку, энди ҳузур-ҳузур меники бўлиб қолди: унисининг ҳам ерида қуён овлайман, бунисининг ҳам.

Ҳоким. Шу вақтда қуён юракка сиғадими, азизим? Фикру ёдим шу лаънати махфий ревизорда бўлиб қолди. Худди ҳозир эшик очилиб, лоп этиб кириб келаётгандай...

III МАЖЛИС

Ҳалигилар, Добчинский ва Бобчинский (иккови ҳовлиқиб киради).

Бобчинский. Ҳой, эшитдиларингми? Добчинский. Ғалати бир хабар!

Ҳамма. Нима, нима бўпти?

Добчинский. Хаёлга келмаган бир иш: мусофирхонага борсак...

Бобчинский *(унинг сўзини бўлиб)*. Пётр Иванович икковимиз мусофирхонага борсак...

Добчинский *(унинг сўзини бўлиб)*. Э, шошманг, Пётр Иванович, мен айтай.

Бобчинский. Э, йўқ, мен ўзим... Шошманг, шошманг... Сиз гапни боплолмайсиз.

Добчинский. Сиз адашиб кетасиз, ҳамма гап эсингизда турмайди.

Бобчинский. Эсимда туради, азбаройи Худо эсимда туради. Шошманг энди, мен гапириб бераман, тек туринг! Худо ҳайрингизни берсин, жаноблар, сизлар айтинглар, бу киши тек турсин.

Ҳоким. Айтақолинг энди, азбаройи Худо, нима гап ўзи? Юрагим қинидан чиқай деб турибди. Жаноблар, ўтиринглар! Курси олинглар. Пётр Иванович, мана сизга курси *(ҳамма иккала Пётр Иванович атрофига тизилишиб ўтиради).* Хўш, нима бўлибди?

Бобчинский. Шошманг, шошманг, мен ҳаммасини бир бошдан айтиб бераман. Жаноблари ўша келган хатни олиб ташвишманд бўлганларида олдиларидан чиқиб кетиш шарафига ноил бўлишим биланоқ, югуриб... Жон биродар, Пётр Иванович, гапга қўш солманг! Ҳаммаси, ҳаммаси ёдимда бор. Югурганимча Коробкиннинг олдига бордим; борсам, Коробкин уйида йўқ экан, ундан чиқиб Растаковскийникига бордим, Растаковский ҳам уйида йўқ экан; кейин, сизга келган хабарни айтай деб Иван Кузьмичникига кирдим, бу кишиникидан чиқиб келаётиб, Пётр Иванович билан учрашиб қолдим.

Добчинский *(сўзини бўлиб).* Сомсапаз дўкони олдида...

Бобчинский. Сомсапаз дўкони олдида. Пётр Ивановични кўриб, «Антон Антоновичга келган хатда айтилган янгиликдан хабарингиз борми?» деб сўрадим. Пётр Иванович буни хизматкорингиз Авдотъядан эшитган экан. Уни сиз, билмадим, нима иш биландир Филипп Антонович Почечуевникига юборган экансиз.

ИНВ. № 347424

Добчинский *(сўзини бўлиб).* Француз арoғига бочка олиб келгани юборган экансиз.

Бобчинский *(унинг қўлини итариб қўйиб).* Франқуз арoғига бочка олиб келгани... Пётр Иванович иккаламиз кетдик... гапга қўш солманг, биродар, гапга қўш солманг!.. Икковимиз Почечуевникига қараб кетдик. Йўлда Пётр Иванич «Юринг, майхонага кирамиз, қорин жуда ҳам... эрталабдан бери ҳеч нарса еганим йўқ» дедилар. Пётр Ивановичнинг қорни... «Майхонага янги тутилган балиқ келтиришибди, овқатланиб чиқамиз» дедилар. Мусофирхонага шундай кирсак, бирдан ёшгина бир йигит...

Добчинский. Афт-боши келишган! Устида гражданча кийим.

Бобчинский. Афт-боши келишган, устида гражданча кийим... Ўйланиб у ёқдан-бу ёққа юрибди... Афт-башараси... Юриш-туриши... *(пешапасини кўрсатиб)* бунда гап кўп. Мен, худди каромат қилгандай, Пётр Ивановичга «Бунинг бир балоси бор» дедим. Пётр Иванович секин имлаб майхоначини, Власни чақирди. Унинг хотини уч ҳафта бўлади, туққан. Боласи бирам тетикки, катта бўлса худди отасига ўхшаб майхона очади. Пётр Иванович Власни чақириб секин «Бу йигит ким?» деб сўради. Влас айтдики «Бу одам...» шошманг, энди, Пётр Иванович, гапга қўш солманг, Худо хайрингизни берсин, қўйинг, сиз гапириб беролмайсиз, азбаройи Худо, удда қилолмайсиз, битта тишингиз йўқ, мен биламан, ҳамма гап оғзингиздан пис-пис бўлиб чиқади... Ҳа, «Бу йигит чиновник экан» деди, «Петербургдан келибди» деди, «Саратов губернясига кетаётган эмиш, номи Иван Александрович Хлестаков» деди. «Ғалати киши экан»

деди, «икки ҳафтадан бери майхонадан чиқмайди, овқатни нуқул насияга олиб, бир пул бермайди» деди. Шундай дегандан кейин дарров калламга бир фикр келди, Пётр Ивановичга «эй» дедим.

Добчинский. Йўқ, Пётр Иванович, аввал мен «эй» дедим.

Бобчинский. Аввал сиз «эй!» дедингиз, кейин мен ҳам... Пётр Иванович икковимиз «эй!» дедик. «Саратов губернясига борадиган бўлса, бу ерда нима қилиб ўтиради?» Ўша чиновник мана шунинг ўзгинаси.

Ҳоким. Ким, қанақа чиновник?

Бобчинский. Олган хатингизда айтилган чиновник, ревизор.

Ҳоким *(ваҳимага тушиб)*. Қўйсаларинг-чи Худо сақласин, у эмас.

Добчинский. Ўша! Насияга овқат еб пул бермаса, бир ёққа кетмаса, ўша бўлмай ким бўлади? Қоғози Саратовга ёзилган эмиш.

Бобчинский. Ўша, азбаройи Худо ўша,...ҳаммаёққа разм солаётибди; ҳаммаёқни кўздар кечираётибди. Пётр Иванович икковимизнинг балиқ еб ўтирганимизни кўриб... Пётр Ивановичнинг қорни жуда оч бўлгани учун кўпроқ балиқ олган эдик... Олдимиздаги ликопчага хам қараб қўйди. Ҳаммаёққа шундай разм солдики, эсим чиқиб кетди.

Ҳоким. Худоё Худовондо, биз осийларни ўзинг кечир! Қайси уйда турар экан?

Добчинский. Зинанинг тагидаги бешинчи рақамда.

Бобчинский. Бултур офицерлар муштлашган уйда.

Ҳоким. Қачондан бери турар экан?

Бобчинский. Икки хафтача бўлибди. Байрам куни келган экан.

Ҳоким. Икки ҳафта! *(Четга қараб).* Ё азизлар, ё авлиё-ю анбиёлар, ўзларинг мадад қилинглар! Бу икки ҳафта ичида унтер-офицернинг хотини калтакланди, маҳбусларга озиқ-овқат берилмади! Кўчалар қовоқхонага ўхшайди, ифлос! Шармандагарчилик *(бошини ушлайди).*

Артёмий Филиппович. Нима қилдик энди, Антон Антонович, саф бўлиб мусофирхонага борайлик бўлмаса.

Аммос Фёдорович. Йўқ, йўқ! Олдин катталар, руҳонийлар, савдогарлар борсин. «Иоан Масон қилмишлари» деган китобда ҳам шундай дейилган.

Ҳоким. Йўқ! Йўқ! Бу ишни ўзимга қўйинглар. Умримда кўп қийинчиликларни кўрганман, ҳаммасини эплаб, яна раҳмат эшитганман. Бу сафар ҳам Худонинг ўзи ёр бўлар. *(Бобчинскийга).* Сиз ҳали ёш йигит дедингизми?

Бобчинский. Ёш, йигирма уч ё йигирма тўртдан сал ошгандир-да.

Ҳоким. Бундай бўлса кўп яхши. Ёш йигитнинг қўйнига қўл солиб кўриш осон. Қаридан Худо сақласин! Ёшнинг бор-йўғи сиртида бўлади. Сизлар, жаноблар, ўз ишларингни саришта қилинглар. Мен ўзим ёки Пётр Иванович билан биргаликда шундай айлангани чиққан бўлиб, мусофирлардан хабар олгани кириб чиқамиз. Ҳой, Свистунов!

Свистунов. Лаббай!

Ҳоким. Югур, приставни чақириб кел; йўқ, шошма, сен менга кераксан. Бирон кишига айт, тезроқ приставни айтиб келсин, ўзинг тезроқ кел.

Миршаб шошиб-пишиб чиқиб кетади.

Артёмий Филиппович. Юринг, юринг, Аммос Фёдорович! Чиндан ҳам бир бало бўлиши мумкин.

Аммос Фёдорович. Сиз нега қўрқасиз? Касалларга тоза қалпоқлар кийгизсангиз бўлади-да, бошқа нимадан қўрқасиз.

Артёмий Филиппович. Э, қалпоқни қўйсангизчи! Касалларга сўк оши буюрилган, лекин бутун даҳлизлардан карам ҳиди келади, димоғни ёриб юборай дейди.

Аммос Фёдорович. Ўз ишимдан кўнглим тўқ. Дарҳақиқат, уезд суд маҳкамасига ким ҳам кирар эди дейсиз? Биронта қоғозга кўз ташлагудай бўлса, дунёга келганига минг-минг пушаймон бўлади. Мана мен ўн беш йилдан бери судлик қиламан, баъзида битта-яримта қоғозни ўқиб кўрай десам, тарс ёрилиб кётгудай бўламан. Бу қоғоздаги гапларнинг қайсиси рост, қайсиси ёлғон эканини Худонинг ўзи ҳам билмайди.

Судья, Худойихоналар мутасаддиси, мактаблар нозири ва почта мудири чиқиб кетаётиб, эшикда миршабга дуч келадилар.

IV МАЖЛИС

Ҳоким, Бобчиинский, Добчинский ва Миршаб.

Ҳоким. Арава турибдими?

Миршаб. Турибди.

Ҳоким. Бор, кўчага чиқиб тур... Йўқ, туратур! Бор, олиб кел... Бошқалар қани? Битта ўзингми? Ахир, Прохоров ҳам келсин демабмидим? Қани Прохоров?

Миршаб. Прохоров миршабхонада. Ишгаярагудай эмас.

Ҳоким. Нега?

Миршаб. Эрталаб ўлар ҳолатда олиб келишган эди – маст. Икки челак сув билан ҳам ўзига келмади.